

מלחמת העולם הראשונה בתנ"ך

לימודים ממלחמתו של אברהם אבינו בארבעת המלכים

הרב חגי ולוסקי, אל"מ / ראש מחלקת הרבנות הצבאית

א. פתיחה

שנים רבות לפני "מלחמת העולם הראשונה", התרחשה בארץ כנען, באזור ים המלח של ימינו¹, מלחמה בין קואליציה של ארבעה מלכים – אמרפל מלך שְנַעַר, אריון מלך אֶלְסָר, כדרלעומר מלך עֵילָם ותדעל מלך גוֹיִם, מול קואליציה של חמישה מלכים – ברע מלך סדום, בְּרִשַׁע מלך עמורה, שְנַאָב מלך אדמה, שְמַאָבֵר מלך צְבוּיִים ומלך בְּלַע (ששמו לא מוזכר). מלחמה זו מכונה גם בשם מלחמת ארבעת המלכים מול החמישה. היתה זו המלחמה הראשונה המוזכרת בתנ"ך.

המלחמה נערכה בשני שלבים: בשלב הראשון, החלה בין ארבעת המלכים שנלחמו מול חמשת המלכים. בשלב השני, כתוצאה מהמלחמה הראשונה, החלה מלחמה שניה בהובלתו של אברהם אבינו אל מול ארבעת המלכים, ובה יתמקד מאמרנו.

לחלקה השני של המלחמה, זו שהייתה בניצוחו של אברהם אבינו, משמעות רבה לדורות, כפי שמבאר הרמב"ן בפירושו לחומש, על הפסוק "וַיַּעֲבֹר אֲבָרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׂכָם"²:

"אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו: 'כל מה שאירע לאבות סימן לבנים', ולכן יאריכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים. ויחשוב החושב בהם, כאילו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת. וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו."

בהמשך דבריו אומר הרמב"ן³: "המעשה הזה אירע לאברהם, להורות כי ארבע מלכויות תעמודנה למשול בעולם⁴ ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם".

1 הפרשה מופיעה בספר בראשית פרק יד, כל הציטוטים מהפס' והפרשנים שנביא לקמן לקוחים משם, אלא אם נציין אחרת.

2 בראשית פרק יב פס' ו.

3 על הפרשה שלנו, בראשית פרק יד פס' א.

4 הרמב"ן מבסס את דבריו אלו על דברי חז"ל (בראשית רבה פרשה מב אות ד) "ויהי בימי אמרפל מלך שנער, זו בבל, ואריון מלך אלסר זה אנטיוכס, כדרלעומר מלך עילם, זה מדי, ותדעל מלך גוים, זו מלכות

על פי הרמב"ן, מלחמה זו היתה הוראה לעתיד, בבחינת "מעשה אבות סימן לבנים", ביחס לארבעת הגלויות שעתידיים בני ישראל לגלות בין הגויים: א. אמרפל מלך שנער – כנגד גלות בבל [שנער זו בבל], ב. אריוך מלך אלסר – כנגד גלות יוון⁵. ג. כדרלעומר מלך עילם – כנגד גלות מדי, פרס. ד. תדעל מלך גוים – כנגד מלכות אדום. לדעת הרמב"ן מלחמה זו היא רמז למלחמות העתידות לבוא בין עם ישראל לאומות העולם. כל אחד מארבעת המלכים מייצג תקופה אחרת בתולדות עם ישראל – בבל, מדי, יוון ואדום, וכשם שאברהם איבנו ניצח את ארבעת המלכים, כן עם ישראל יגבר בע"ה על כל מי שיקום עליו וינסה להכחידו.

חז"ל מנו את מלחמת אברהם מול ארבעת המלכים כאחד מעשרת ניסיונותיו ונחלקו המפרשים איזה ניסיון זה⁷. הדרכות והנחיות רבות ניתן ללמוד מהנהגותיו של אברהם איבנו במלחמה זו, שכן התורה האריכה מאד בתיאור מלחמה זו. הרמב"ם במורה נבוכים⁸ מבאר שהתורה האריכה בסיפור מלחמתו של אברהם כדי לתאר את הנס שאירע לאברהם⁹, שניצח את ארבעת המלכים. הרד"ק מבאר שהתורה רצתה להשמיענו בתיאור המפורט את בטחונו הרב של אברהם בהקב"ה, שהאמין ובטח בו, ומשהבין שעליו לצאת להילחם ולרדוף אחר ארבעה מלכים, להציל את לוט קרובו, עשה זאת למרות שהיו עימו מעט אנשים.

במאמרנו זה ננסה ללמוד ולהפיק את הלימודים הרבים שניתן ללמוד ממלחמה זו, במידות ובהנהגות, ביחס לזולת, בהיערכות למלחמה, בשיטות לחימה ואף בתוצאותיה כולל חלוקת שלל המלחמה וכיצד לנהוג בו. וכמובן – בראש ובראשונה – את האמונה של אברהם איבנו בבורא עולם.

אדום, שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם, אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם, על ידי שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם".

5 יש דעות שהחליפו בין אריוך לבין כדרלעומר, שסברו שאריוך מלך אלסר – כנגד גלות מדי, ואילו כדרלעומר מלך עילם – כנגד גלות יוון.

6 אבות פרק ה משנה ג. אמנם רבינו בחיי לא מונה את מלחמת ארבעת המלכים כאחד מעשרת הניסיונות.

7 הרמב"ם בביאורו באבות כתב שהיה זה הניסיון הרביעי, רבינו יונה בביאורו למשנה כתב שזה הניסיון החמישי, ובפרקי דרבי אליעזר פרק כז מובא שהיה זה הניסיון השישי.

8 מורה נבוכים ח"ג פרק נ.

9 וכך מבאר גם אור החיים.

ב. הרקע למלחמה

הרקע למלחמה לא ברור, שכן בביאור נושא הפסוק "כָּל אֵלֶּה חִבְרוּ אֶל עַמֶּק הַשָּׁדִים הוּא יָם הַמֶּלַח", בבואנו לבאר מי חבר, או במילים אחרות – 'מי התחיל', נחלקו המפרשים ומצינו בכך שלוש דעות:

- א. דעת הספורנו ורד"ק: ארבעת המלכים, שנלחמו בחמשת המלכים.
 - ב. דעת הנצי"ב מוולוז'ין: חמשת המלכים, שהוזכרו בפסוק שלפני כן. התורה משמיעה את גבורת ארבעת המלכים, שחמשת המלכים חברו יחד ונלחמו בארבעת המלכים, שלא חברו יחד ואעפ"כ נצחום.
 - ג. ע"פ הפרקי דרבי אליעזר המלכים חברו יחד כדי להרוג את אברהם, והחליטו להתחיל עם לוט אחיינו, מתוך כוונה להגיע אליו לאחר מכן¹⁰:
- "הנס הששי, באו עליו כל המלכים להרגו ואמרו: נתחיל ראשון בבן אחיו ואחר כך נתחיל לו ובשביל לוט לקחו את כל רכוש סדום ועמורה, שנאמר: ויקחו את לוט ורכושו ובא מיכאל והגיד לאברהם, שנאמר: 'ויבא הפליט ויגד לאברם העברי'..."
- ע"פ שתי הדעות הראשונות, המלחמה לא החלה אז, אלא שנים רבות לפני כן. בתחילה עבדו חמשת המלכים את ארבעת המלכים, אולם בשלב מסוים החליטו למרוד בארבעת המלכים ובהמשך אף 'העזו' לצאת למלחמה מולם, בסיוע עמים נוספים ששכנו באזורם, מתוך מחשבה ואמונה שינצחו אותם. התורה מדגישה שלמרות שארבעת המלכים היו מספר נמוך יותר של עמים¹¹, בכל זאת נצחו אותם, שהיו גיבורים¹². ניצחונם היה בהשגחת הקב"ה, כדי שבעתיד, כשילחם בהם אברהם, לניצחונו יהיה שם ועצמה גדולה יותר, וכדי לפרסם בעולם את צדקתו ובטחונו בהקב"ה, שלא חשש להילחם בארבעת המלכים, על אף שהיו גיבורים וניצחו את חמשת המלכים.
- ע"פ הדעה השלישית, כל המלחמה נועדה כדי להתגרות בסדום, וכל זאת כדי 'לגרור' את אברהם אבינו למלחמה זו.

ג. המערכה הראשונה

הקרב נערך באזור ים המלח, ובסופו נחלו ארבעת המלכים ניצחון מוחץ. מלכי סדום ועמורה נפלו לתוך באר מלאה חימר, ושאר המלכים נמלטו לעבר ההרים. בתיאור המלחמה

10 פרק כז הנ"ל, הנס = הניסיון.

11 רק ארבעה מול חמשת המלכים הקבועים, בתוספת עמים נוספים (בכל מלחמה עמים אחרים, לא קבועים) שחברו אליהם כל פעם לסייע להם.

12 כפי שמבאר רש"י.

ותוצאותיה כותבת התורה "וַעֲמַק הַשְּׂדִים בְּאֶרֶת בְּאֶרֶת חָמַר וַיִּנְסוּ מִלֶּךְ סֶדֶם וַעֲמָרָה וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה וְהַנְּשָׂאִים הָרָה נָסוּ".

חז"ל¹³ אומרים שבארות אלו נחפרו כהכנה למלחמה. ארבעת המלכים התכוננו לאפשרות שתהיה מלחמה, ולצורך כך הכינו מכשולים – בארות, ומילאו אותם בעפר וחמר, כדי שאם ילחמו בהם חמשת המלכים, הם יפלו שם, כפי שאכן אירע למלכי סדום ועמורה. הרד"ק מבאר שהם נפלו לבורות תוך כדי מנוסתם, בחוסר שימת לב מתוך בהלה שאחזה בהם, אולם רבים מהמפרשים, ובראשם החזקוני ואבן עזרא, מבארים שהם נפלו או אף הפילו עצמם שם מרצונם, תוך כדי מנוסה, כשברחו מארבעת המלכים, כדי להתחבא מפני המלכים שרדפו אחריהם. מכך אנו לומדים שהיערכות למלחמה חשובה מאד, כולל הכנת מכשולים ומלכודות שבהם יכול האויב ליפול.

ארבעת המלכים נכנסו לסדום ולעמורה ובזזו את כל הרכוש. הרש"ר הירש מבאר שמלחמה זו אפיינה סוג של מלחמות, שאין מטרתן להתיישב בארץ, או לכבוש פיסת קרקע, אלא רק לקחת את הרכוש ולשבות את התושבים בשבי.

התורה מציינת רק את נטילת האוכל במלחמה – "וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סֶדֶם וַעֲמָרָה וְאֶת כָּל אֶבְרָם וַיִּלְכוּ". לדעת רבי זלמן סורוצקין¹⁴, הסיבה לכך היא שמלחמת המלכים התקיימה בשנה שבה היה הרעב המפורסם בארץ כנען¹⁵. במילים "וְאֶת כָּל אֶבְרָם", פירטה התורה את המניע המרכזי למלחמת המלכים, האוכל הרב שהיה בסדום, שהיתה "כְּגֵן הַפָּאָרַץ מִצְרַיִם"¹⁶, לעומת הבצורת ששררה בארץ כנען, וזאת מעבר לרכוש שלקחו.

כניסתם של ארבעת המלכים רק לסדום ועמורה, ולא את של שאר העמים מעוררת תהיה. אמנם הרד"ק ביאר שהמלכים נלחמו בעמק השידים, בקרבת סדום ועמורה, ועל כן לקחו רק את רכושם, ולא את רכוש שלושת העמים האחרים – אדמה, צבויים ובלע, שהיו רחוקים יותר. אולם ע"פ פרקי דרבי אליעזר¹⁷, בדעה השלישית שהיתה המניע למלחמה זו, הם נכנסו לסדום בגלל לוט, הם רצו לתפוס אותו, בהיותו אחיינו של אברהם. את לוט ורכושו לקחו, משום היותו "בֶּן אֶחָי אֲבָרָם". עבר 'עשיר' היה להם עם אברהם, שחלק עליהם בנושאי אמונה, כשפרסם בכל העולם שהם מאמינים באמונה כוזבת ועל כן הם שנאו אותו¹⁸. כשמצאו את

13 מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק יד סימן י.

14 בביאורו אזנים לתורה.

15 ע"פ סדר עולם (פרק א) מלחמת המלכים התרחשה באותה השנה שבה יצא אברהם מחרן, שהיתה גם שנת הרעב בה ירד למצרים ובתום שלשה חדשים שבהם שהה בה חזר לארץ כנען וישב באלוני ממרא, בחברון.

16 בראשית פרק יג פס' י.

17 הנ"ל.

18 מסיבה זו השליך נמרוד לכבשן האש, לאחר שחרץ את משפטו למוות, על ששיבר את הפסילים שלהם.

לוט בסדום, העדיפו לא להרוג אותו, אלא לקחת אותו בשבי עם רכושו, כדי להכעיס את אברהם. בנוסף, הם לקחו גם את כל רכוש סדום ועמורה.

רבי זלמן סורוצקין מסביר שדמותו של לוט דמתה מאד לזו של אברהם¹⁹. בלקחם את לוט, אחיינו של אברהם, היה זה עבורם כשלל יקר, כחלק מהרכוש שלקחו, משום שהתפארו בכל מקום ששבו את אברהם, נשיא האלוקים, והייתה זו הרתעה חזקה שיפחדו מהם. רבי חיים קנייבסקי מבאר בדרך דומה²⁰, אולם מדגיש שכשאנשיו של נמרוד ראו את לוט, הם סברו שזהו אברהם ולקחו אותו בשבי, מתוך מחשבה שלוקחים בשבי את אברהם אבינו בעצמו.

ד. המערכה השניה – בהובלת אברהם אבינו

החדשות הגיעו חיש מהר לאוזנו של אברהם אבינו, דודו של לוט. מגיע אליו עוג – "הַפְּלִיט" ומבשר לו על כך. חז"ל גילו לנו שעוג לא עשה את שליחותו 'לשם שמים'²¹: "אמר רבי יוחנן: זה עוג, שפלט מדור המבול... ומתכוין שיהרג אברהם וישא את שרה". כששמע אברהם שאחיינו נשבה, התרגש ליבו מאהבתו כקרוב משפחתו, על אף שזה לא מכבר לוט התרחק ממנו. המלבי"ם מבאר שהתעוררותו של אברהם היתה רק כששמע על שביו, הוא לא היה פועל כך אילו רק היו לוקחים את רכושו. באופן טבעי, כשאדם שומע שלקרוב משפחתו אירעה צרה, הוא מנסה לברר את כל הפרטים, טרם נחלץ להגנתו. גם אז האדם מנסה לעשות מאמצים מרחוק, ללא קרבה למקום הסכנה, כדי שלא להיפגע. אבל אברהם, שהיה כליל השלמות, לא נהג כן, אלא למרות שהתגורר באלוני ממרא, הרחק משדה המערכה, מיד כששמע על נפילת אחיינו בשבי, השתדל לחלץ מהפליט פרטים נוספים אודות מצבו של לוט, ועל אף שלא היו לו פרטים מלאים, מיד נחלץ לעזרתו, רתם את נעריו ויצא לכיוון המערכה.

על יחסו ללוט רומזת לנו התורה במילים "וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו". לוט לא היה אחיו של אברהם, אלא בנו של הרן, אחיו של אברהם. רבינו בחיי מבאר שהתורה משמיעה במילה 'אָחִיו', את גדלותו של אברהם, שהתעלם מהמריבה שהייתה ביניהם ובין רועיהם, והתייחס אל לוט באחוה ובידידות, כביכול הוא אחיו ממש.

מששמע זאת אברהם, מיד נחלץ לעזרתו, והחליט לרדוף אחרי המלכים כדי לשחרר את אחיינו השבוי. מה עשה? "וַיִּרְקֵ אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׂמָנָה עָשָׂר וְשָׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדְּפוּ עַד

19 ע"פ בראשית רבה פרשה מא אות ו: "וכי אחים היו? אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו". חז"ל מבארים במדרש שהיה ביניהם דימיון במראה הפנים.

20 טעמא דקרא, פרשת לך-לך, עמ' יט.

21 נדה סא ע"א.

דן", החזקוני מבאר שאימן אותם להילחם בכלי במלחמה, ואילו הנצי"ב מוולוז'יץ²² מבאר שאברהם לימד אותם תורה, כהכנה רוחנית לקראת היציאה למלחמה.

מי היו 'חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ'? ע"פ רש"י, היה זה אליעזר לברו²³, שכן המילה 'חֲנִיכָיו' כתובה בלשון יחיד, כביכול כתוב – חניך (יחיד) שלו. המלבי"ם סבור שהיתה זו קבוצה של 318 איש²⁴ שכללה את תלמידיו, נערים שבאו אליו להתחנך בעבודת ד' וללמוד אצלו, ואת יְלִידֵי בֵיתוֹ – עבדיו שגולדו בביתו.

ביציאתו למלחמה, נטל אברהם אבינו סיכון גדול, בפרט שנלחם בארבעה מלכים גדולים עם צבא מיומן. למרות הסכנה הגדולה הכרוכה בצאתו למלחמה מסוכנת זו, לא נרתע אברהם מלצאת למערכה לחילוץ אחיינו מהשבי, על אף שזמן מה לפני כן הרחיק אותו ממנו על שהתנהג שלא כשורה, במילים "הפרד נא מעלי", ולמרות שלוט בחר להתיישב במקום החטא והזימה בין אנשי סדום, לאחר שאמר "אי אפשרי לא באברהם ולא באלקיו". ע"פ הרמב"ם אברהם מסר את נפשו במלחמה משום שלוט גדל אצלו והתחנך לאמונה בהקב"ה, וכפי שכותב²⁵: "הודיענו איך חם לבכו על קרובו בעבור שגדל על אמונתו, ומסר נפשו לסכנת המלחמה כדי להצילו". רבי יוסף צבי מסלנט מסביר²⁶ שאברהם עשה זאת רק כדי לעמוד בדיבורו ולשמור הבטחתו ללוט, שאמר לו "הִפְרָד נָא מֵעָלַי אִם הִשְׁמָאֵל וְאִימְנָה וְאִם הִימִין וְאִשְׁמְאֵלָה", וכפי שביאר זאת רש"י, שאברהם הבטיח לו: "בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר, וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וַיִּשְׁמַע אַבְרָם פִּי נִשְׁבָּה אָחִיו...". אברהם לא רצה שייצא חילול שם שמים, שאומר ואינו עומד בדיבורו, ועל כן מסר נפשו לקיים מוצא פיו²⁷.

תחילתה של המערכה שניהל אברהם בדם, שם עצר. לדעת חז"ל משום שצפה בעתיד, כפי

22 דברי הנצי"ב מופיעים בספרו העמק דבר.

23 שאותו חניך אברהם לקיום מצוות. גימטריה של שמו 'אליעזר' = 318.

24 הכלי יקר סבור שגם רש"י מודה שהיו 318 איש, ולא רק אליעזר לבדו, כפי שביאר רש"י. כלי יקר מוכיח זאת גם מהפסוק בהמשך 'וַיַּחֲלֵק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתּוֹ' (לקמן פסוק כד), אילו רק אליעזר הלך עם אברהם, למי מכוון הפסוק באמרו 'הָאֲנָשִׁים' (לשון רבים). נוסף לכך, כל אדם צריך לעשות השתדלות בדרך הטבע ככל שניתן, ולהאמין שמעבר לכך הקב"ה יסייע.

25 מורה נבוכים ח"ג פרק נ.

26 באר יוסף, פרשת לך-לך, פרק יד פסוק יד.

27 ע"פ זה יובן מדוע נחשבת מלחמת ארבעת המלכים, לאחד מעשרה ניסיונות, על אף שאינה דומה לשאר הניסיונות שנכפו על אברהם, כמו כבשן האש, לקיחת שרה והעקידה, ובפרט שלמלחמה זו, נכנס אברהם מדעתו ורצונו. אמנם ניצל בנס, אולם הניסיון היה, לבחון האם ימסור נפשו ויכנס למלחמה, כדי לקיים הבטחתו ולעמוד בדיבורו, שלא יתחלל שם שמים על ידי זה, ויהיה סמוך ובטוח בד' שלא יעזבנו וינצח אותם ויוכל לשמור דיבורו, כפי שאומרים חז"ל בבראשית רבה פרשה מב: "אמר: אצא ואפול על קידוש שמו של הקב"ה".

שאומרים²⁸: "וַיִּרְדֹּף עַד דָּן", אמר רבי יוחנן: כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו, ראה בני בניו שעתידין לעבוד ע"ז²⁹ בדן". בכיוון נוסף, הפרשנים מזהים את דן כמקום בצפון ארץ כנען ומנמקים את עצירתו ברצון שלא רצה לצאת מתחום ארץ כנען³⁰ ועל כן לא המשיך מעבר לגבול, או משום שחשש לצאת ממנה, משום שהבטחת הקב"ה לשמרו היתה רק בגבולות הארץ ולא מחוצה לה³¹.

אור החיים מדגיש שאברהם לא קרא להם לשלום, משום שידע שלקחו את לוט אחיינו, על אף (ויהיו שיטענו - בגלל) שידעו על הקשר המשפחתי ביניהם, והבין שאם לוקחים אותו בשבי, לא תהיה אפשרות לשחרר אותו בדרכי שלום ושיח, אלא רק בדרך לחימה.

"וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּכְּסוּ וַיִּרְדְּפוּ עַד חֹבֶה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק", אלא שנחלקו הדעות מי חילק ואת מה. בחז"ל כתוב³²:

"רבי בנימין בר יפת משם רבי יונתן: הלילה נחלק מאליו. ורבנן אמרי: יוצרו חלקו, אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם פעל עמי בחצי הלילה, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה. ואימתי? במצרים, שנאמר: וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה וְהָ הָכָה כָּל בְּכוֹרֵי. אמר רבי תנחומא: אית דמפקין לישנא אחרינא, אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם יצא בחצי הלילה, אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה, שנאמר: פֹּה אָמַר ה' בְּחֻצַּת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא".

ואכן מצינו בחז"ל מקור נוסף לכך³³ שהמלחמה התנהלה עד חצי הלילה, כלומר החלוקה היתה של הלילה לשנים. וכך מבארים חלק מהראשונים³⁴ שאברהם חילק עליהם את הלילה, כלומר בחצי הלילה השיג את אויביו עם עבדיו, חניכיו. "וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" - הלילה נחלק עליהם, שבחצות התחולל המהפך, עד אז הלכו ארבעת המלכים בבטחה, ומחצי הלילה ואילך נסו על נפשם.

כאן נקט אברהם ב'תכסיס מלחמתי', יש מהראשונים³⁵ שסבורים שאברהם חילק את מחנהו לשני חלקים, כדי שהאויבים שלהם לא יצליחו להימלט, גם לא מהצדדים. הרמב"ן סובר שאברהם נקט בתחבולה משמעותית, שרדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו ומשהחשיך

28 סנהדרין צו ע"א.

29 "וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב לְכֶם מִעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֲלֵהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֶלְוֶיךָ מֵאַרְץ מִצְרָיִם. וַיִּשֶׂם אֶת הָאֶחָד בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֶחָד נָתַן בְּדָן". (מלכים א פרק יב פס' כח - כט).

30 דעת המלבי"ם.

31 הסבר הנצי"ב מוולוז'ין.

32 בראשית רבה פרשה מג אות ג.

33 מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק יד סימן טו.

34 רד"ק ורבינו בחיי.

35 רלב"ג, ספורנו ורמב"ן ועימם המפרשים מלבי"ם ואברבנאל.

וירד הלילה ולא ניתן היה לראות באיזו דרך לברוח, חילק אברהם את אנשיו לשנים או שלשה ראשים. חלק אחד לקח איתו ויצא להילחם עד שרדף אחריהם והיכה אותם עד חובה משמאל לדמשק. כל זאת כדי להתקיף אותם משני צדדים, להבהילם, כפי שעשה דוד כשנלחם בעמלק וכפי עשה גדעון³⁶. ביאור המילים 'וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה' - חצה את מחנהו לשני חלקים: בצד אחד הוא ועבדיו, ילידי ביתו ובצד האחר חניכיו, תלמידיו. הנצי"ב מוולוז'ין גם מבאר בדרך זו, אך מוסיף שאברהם ניצל הזדמנות, שארבעת המלכים, כשהגיעו לדרך עצרו מעט לנוח בשעות הלילה, מתוך הנחה שגם אברהם ינוח בלילה ולא ימשיך לרדוף אחריהם. אולם בניגוד לתכניותיהם, אברהם חילק את מחנהו לשנים - חלק אחד הוא וחלק אחר - עבדיו. האברכנאל טוען שאברהם עשה זאת מתוך אילוץ, היו לו מעט אנשים ועל כן החליט 'להתחכם' ובא למלחמה בתחבולה כפולה: א. בא עליהם בלילה, כדי שלא ירגישו שיש לו מעט אנשים. ב. חילק את אנשיו, באופן שיכו אותם משני צדדים או משלושה, כדי שיחשבו המלכים שיש לאברהם צבא גדול שבא מכמה כיוונים, וכתוצאה מכך יפחדו.

בתורה כתוב שהוא נעזר ב-318 "חניכיו ילידי ביתו" ויחד הם רדפו אחרי ארבעת המלכים עד למקום בשם 'חובה' שהיה בסמיכות לדמשק. מעניין כי בתלמוד מובאת דעה שאליעזר עבד אברהם היה היחידי שהצטרף אליו במלחמה, והמספר 318 הוא מספר הגימטריא של שמו 'אליעזר'³⁷. בעורף נותרו חבריו הטובים של אברהם, אשכול וענר. אברהם הצליח במשימתו; הוא ניצח את המלכים, שיחרר את לוט ואת שאר השבויים, ולקח עמו את הרכוש שבזו המלכים מסדום ועמורה.

ה. תוצאות המלחמה

בסיומה של המלחמה כתוב 'וַיָּשָׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הַשֵּׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם'. ע"פ סדר החשיבות הייתה התורה צריכה לכאורה להקדים את הנשים והעם לרכוש. האברכנאל מבאר שאברהם יצא למלחמה כדי להציל את לוט אחיינו ואת רכושו. התורה הזכירה תחילה את היעד העיקרי שהושג בזמן קצר יחסית ונותר להם זמן נוסף, ובו הציל גם את הנשים ואת העם. כך מסביר גם הרש"ר הירש, שסדר הניצולים משקף את הדאגה שהייתה בליבו של אברהם: תחילה דאג ללוט, שבגינו יצא ללחימה, לאחר מכן לנשים, החלשות והמופקרות להתעללות, ורק בסוף לגברים.

המשך חכמה מבאר באופן שונה, התורה משמיעה את גודל הנס שהתרחש, שכן רבים פקפקו ביכולותיו של אברהם לנצח את ארבעת המלכים ולהציל את השבויים, ועל כן השבויים

36 "וַיִּחַץ אֶת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ שֶׁלְּשָׁה רָאשִׁים" (שופטים פרק ז פס' טז).

37 כפי שהבאנו לעיל בשם רש"י.

פחדו לפעול, מחשש שמא יבולע להם, שארבעת המלכים ינקמו בהם על כל ניסיון שייכשל. התורה משמיעה שאברהם הציל לבד את הרכוש, ללא סיוע מצד השבויים ולאחר מכן פדה את השבויים.

1. קבלת הפנים אחרי המלחמה

לאחר שהסתיימה המלחמה, יצא מלך סדום לקראת אברהם. נחלקו המפרשים האם רק מלך סדום יצא לבד לקראת אברהם. החזקוני מבאר שרק מלך סדום יצא לקראתו, משום שכל המלחמה התרחשה בגללו, הוא היה הגדול מכל המלכים. האלשיך חולק וסובר שמלך סדום לא היה היחיד שיצא לקראת אברהם³⁸, אולם התורה הזכירה רק אותו משום שרצתה להשוות בין יציאתו לקראת אברהם לבין זו של מלכי צדק מלך שלם. מלך סדום לא יצא לקראת אברהם לקבל את פניו כשהגיע למלחמה, אלא רק בסיום המלחמה³⁹, וגם בסיומה עשה זאת ב'עֶמֶק שְׁוֵה הוּא עֶמֶק הַמֶּלֶךְ'⁴⁰, כשכל האומות התכנסו והמליכו את אברהם למלך עליהם. כשראה מלך סדום שכל האומות מקבלים את פניו של אברהם ומרוממים אותו, נוסף גם הוא כתוספת עליהם, ובא להודות לו, וגם זאת עשה בידיים ריקניות.

כאשר אברהם שב עטור ניצחון לארצו, כהן האלוקים מלכי צדק הוציא לקראתו לחם ויין, כפי שנהגו לעשות למנצחים במלחמה, וכך אנו קוראים "וּמְלֹכֵי צֶדֶק מְלֶךְ שְׁלֹם הוֹצִיא לְחֶם וַיֵּין וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֵלְיוֹן". מלכי צדק היה שם, בנו של נח⁴¹, שהיה בירושלם⁴² "כֹהֵן לְאֵל עֵלְיוֹן"⁴³, "ע"פ חז"ל⁴⁴ הוא היה כהן ממש⁴⁵, ועל כן אברהם נתן לו מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֵּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מְכֹל".

מלכי צדק "הוֹצִיא לְחֶם וַיֵּין", משום שכך נוהגים, להוציא לחם ויין לשבים מהמלחמה, שהיו עייפים, רעבים וצמאים, וכן להורות לו שהיה עימו בשלום ולא היה בליבו שנאה כלל,

38 שהרי חז"ל דרשו שהמליכו אותו למלך עליהם (בראשית רבה פרשה מג אות ה).

39 באזנים לתורה מבאר שמלך סדום לא האמין שאברהם ינצח את המלכים ועל כן חשש בתחילה לחבור אליו. רק משראה שחזר אברהם מהמערכה, לאחר שניצח אותם, יצא מלך סדום לקראת אברהם.

40 כדברי חז"ל (מדרש אגדה (בוכר) בראשית פרק יד סימן יז) "ששם הושוו כל האומות ועשו לאברהם מלך עליהם".

41 מדרש אגדה (בוכר) בראשית פרק יד סימן יח.

42 הרמב"ן מבאר שמלכי צדק הלך מארצו לירושלים, כדי לעבוד שם את הקב"ה והתמנה להיות לכהן לא-ל עליון.

43 "ע"פ אור החיים, התורה משמיעה שרק הוא כהן, אבל זרעו אינו כהן, משום שניתנה הכהונה לאברהם, (שהרי המילה 'וְהוּא' לכאורה מיותרת, ניתן היה לכתוב 'וּמְלֹכֵי צֶדֶק מְלֶךְ שְׁלֹם כֹהֵן לְאֵל עֵלְיוֹן הוֹצִיא לְחֶם וַיֵּין', ללא המילה 'וְהוּא'. המילה 'וְהוּא' באה להשמיענו שרק הוא כהן, אבל צאצאיו אינם כהנים).

44 נדרים לב ע"ב.

45 תרגום אונקלוס: 'וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קָדָם אֵל עֲלֵאָה'.

ואדרבא הוא ביקש את אהבתו. לחם ויין מהווים סמל לשאילת שלום, כמו שכתוב על עמון ומואב שנאסרו עם ישראל להתחתן עימם, "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלַחֵם וּבְמַיִם בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם"⁴⁶.

מלכי צדק, בנו של נח, שראה בימיו עולם בנוי ועולם חרב שנבנה שוב, ורצה לסייע בחיזוק האמונה⁴⁷. לאחר שאברהם נלחם עם המלכים החזקים והציל את לוט, בירך את אברהם שלא יפול ביד אויביו ויגבר כוחו, שהן ברכות גשמיות, לאחר מכן עבר לחלק הרוחני ובירך אותו שיעבוד את הקב"ה ובאמצעותו יהיה הקב"ה א-ל קונה שמים וארץ⁴⁸. מלכי צדק בירך את אברהם על שהתנדב ללכת ולהושיע את קרוב משפחתו⁴⁹.

בסיומה של הברכה, נתן לו מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֶּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מְכַל", כשכר על טרחתו⁵⁰, ויש שמבארים⁵¹ שלא מלכי צדק נתן מעשר לאברהם אלא אברהם נתן מעשר למלכי צדק, משום שמלכי צדק היה כהן.

כל העת, עמד בצד מלך סדום (שהגיע אל אברהם בסיום המלחמה בידיים ריקות) והתבונן בנעשה, משראה שמלכי צדק הוציא לקראתו לחם ויין, ונתן לאברהם⁵² מעשר בנדיבות לב, הבין שאברהם זכה בשלל וגמלה בליבו החלטה שגם הוא יבקש צדקה – את הנפשות⁵³, האנשים שנשבו. משסיים מלכי צדק, פנה מלך סדום אל אברהם ואמר "תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהַרְכָּשׁ קַח לְךָ".

הוא אסיר תודה לאברהם, ומציע לו לקחת את כל הרכוש ובמקביל לשחרר את השבויים עבורו. אך אברהם בתגובה מרים ידו⁵⁴ ונשבע שלעצמו לא יקח "מִחַוֹט וְעַד שְׂרוֹף נֶעַל". אברהם הרים ידו אל ד', לאות הקדש וחרם, שיהיו אסורים עליו, הוא אסר על עצמו את הנכסים והשלל שהציע לו מלך סדום כשכר, כדי שלא יחשוב שאברהם נתן (או קיבל) מעשר,

46 דברים פרק כג פס' ה.

47 רלב"ג.

48 אור החיים.

49 חזקוני.

50 ע"פ הסבר רד"ק.

51 רש"י, אבן עזרא, ועוד.

52 האברבנאל מבאר שלשיטת הסוברים שאברהם נתן למלכי צדק מעשר מכל, מלך סדום הניח שכנראה אברהם ישאיר לעצמו את מה שנצרך לו, כגון רכוש, אולם את הנפשות, שאיתן אין לאברהם מה לעשות, הסיק שאינו צריך ועל כן ביקש ממנו את הנפשות, כדי ששייבם לבתיהם.

53 רמב"ן.

54 מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק יד סימן כב: "וְהִרְמַתִּי יָדִי, אותה שעה קידש אברהם שמו של הקב"ה, שלא יחשוב מלך סדום שעל ידי ממון עשה אברהם מלחמה עם ד' מלכים, ולא עשה מלחמה, אלא להציל את לוט ואת רכושו, לפי שהיה בן אחיו".

מתוך רצון לזכות ברכוש נוסף⁵⁵. בהרמת ידו כלפי מעלה, הראה אברהם כלפי הקב"ה שהוא הנדיב האמיתי וממנו ראוי לקבל. אברהם הוסיף והראה כלפי הקב"ה שהוא בעל החסד ואם ירצה לתת לו מתנות, רק ממנו יקח ולא ממלך בשר ודם⁵⁶. אברהם נתן למלך סדום את כל הרכוש, משום שרצה לשמש דוגמא אישית, שלא יחשבו שיצא למלחמה רק כדי לקבל את הרכוש שנפל בשבי⁵⁷, כל זאת מעבר לסירובו להנות מממון של רשע⁵⁸.

הדבר היחיד שהסכים אברהם לקחת זה רק נתח שיחולק שווה בשווה בין הלוחמים ובין אלו שנותרו לשמור בעורף, באמרו "בְּלִעְדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֶלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עֲנֵר אֲשָׁכַל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם". ע"פ החזקוני, אברהם הסכים לקבל את מה שאכלו הלוחמים שלו ואברהם אכל רק משל מלכי צדק.

ז. סיכום וסיום

דרכה של התורה לקצר. את הלכות שחיטה אנו לומדים⁵⁹ ממילה אחת – "וַיִּזְבַּחַתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנָךְ"⁶⁰, וכן את הלכות שבת בעיקר מהפסוק "שָׁבוּ אִישׁ תַּחֲתָיו אֶל יְצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי"⁶¹. לעומת זאת, במלחמת המלכים מאריכה התורה בתיאור (לכאורה מיותר) של אכזריותם של ארבעת המלכים, וכל זאת כדי שנשכיל ללמוד על האופן שבו ניהל אברהם את המלחמה. כבר בטרם היציאה למלחמה, מצינו שאברהם חינך והדריך את חניכיו במניעים להילחם, ואף לסכן חיים ולמסור את הנפש במידת הצורך, תוך סייגים רבים. אברהם הראה לנו במלחמה זו שיש להימנע מהריגת אויבים לשווא, בודאי מי שאינו מעורב באופן ישיר, שכן אין מטרה בלהרוג, ועל כן ייצר אברהם שיטות לחימה שהמעטו בהרג והביאו להכרעה מהירה ולניצחון במלחמה.

נספח – סיכום הלימודים ממלחמת אברהם אבינו במלכים

שיטות לחימה

- הכנת מכשולים בשדה המערכה. "וַעֲמַק הַשְּׂדֵים בְּאֶרֶת בְּאֶרֶת חָמָר וַיִּנְסוּ מִלֶּךְ סֹדֶם וַעֲמָרָה וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה וְהַנְּשָׂאִים הָרָה נָסוּ". חז"ל אומרים שבארות אלו נחפרו כהכנה

55 רמב"ן.

56 אברבנאל.

57 ר"ן.

58 צרור המור.

59 עיין חולין כז ע"א.

60 דברים פרק יב פס' כא.

61 שמות פרק טז פס' כט.

למלחמה. ארבעת המלכים התכוננו לאפשרות שתהיה מלחמה, ולצורך כך הכינו מכשולים – בארות, ומילאו אותם בעפר וחמר, כדי שאויביהם יפלו בהם, כפי שאירע למלך סדום ולמלך עמורה.

- טרם היציאה למערכה, קיום אימון קצר לקראת הלחימה, כפי שכתוב "וַיִּרְקֹא אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן".
- הכנה נוספת לפני היציאה למלחמה – לימוד תורה, כהכנה רוחנית לקראת היציאה למלחמה.
- אברהם לא קרא להם לשלום, משום שידע שלקחו את לוט אחיינו, על אף (ויהיו שיטענו – בגלל) שידעו על הקשר המשפחתי ביניהם, והבין שאם לוקחים אותו בשבי, לא תהיה אפשרות לשחרר אותו בדרכי שלום ושיח, אלא רק בדרך לחימה.
- חלוקת הלחימה בלילה לשני חלקים. אברהם חילק עליהם את הלילה, בחצי הלילה השיג את אויביו עם עבדיו, חניכיו. "וַיַּחֲלֶק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" – הלילה נחלק עליהם, בחצות התחולל המהפך, עד אז הלכו ארבעת המלכים בבטחה, ומחצי הלילה ואילך נסו על נפשם.
- חלוקת המחנה לשני חלקים. אברהם נקט ב'תכסיס מלחמתי' וחילק את מחנהו לשני חלקים, כדי שהאויבים שלהם לא יצליחו להימלט, גם לא מהצדדים.
- תקיפה משני כיוונים. לדעת הרמב"ן, הוא נקט בתחבולה משמעותית, שרדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו ומשהחשיך וירד הלילה ולא ניתן היה לראות באיזו דרך לברוח, חילק אברהם את אנשיו לשנים, חלק אחד לקח איתו ויצא להילחם עד שרדף אחריהם והיכה אותם עד חובה משמאל לדמשק.

הנהגותיו של אברהם אבינו

- רצון להציל. כששמע אברהם שאחיינו נשבה, התעורר אברהם להצילו. הוא לא היה עושה זאת אילו רק היו לוקחים את רכושו.
- אברהם פועל באופן מיידי. כששומעים על צרה, מנסים לברר פרטים. אברהם, כליל השלמות, למרות שהתגורר באלוני ממרא, הרחק משדה המערכה, מיד כששמע על נפילת אחיינו בשבי, מיד נחלץ לעזרתו, רתם את נעריו ויצא למערכה.
- יחס חיובי ללוט. המילה 'אָחִיו' מדגישה את גדלותו של אברהם, שהתעלם מהמריבה שהייתה ביניהם ובין רועיהם, והתייחס אל לוט באחוה ובידידות, כביכול הוא אחיו ממש.
- סיכון עצמי. יציאה למלחמה, תוך נטילת סיכון גדול, בפרט מול ארבעה מלכים

גדולים עם צבא מיומן. למרות הסכנה הגדולה הכרוכה ביציאה למלחמה כזו, לא נרתע אברהם מלצאת למערכה לחילוץ אחיינו מהשבי, על אף שזמן מה לפני כן הרחיק אותו ממנו על שהתנהג שלא כשורה, במילים "הפרד נא מעלי", ולמרות שלוט בחר להתיישב במקום החטא והזימה בין אנשי סדום, לאחר שאמר "אי אפשר לא באברהם ולא באלקיו".

- עמידה בדיבור. לאברהם היה חשוב לעמוד בדיבורו ולשמור הבטחתו ללוט, שאמר לו "הַפָּרֶד נָא מֵעָלַי אִם הַשָּׂמַאל וְאִימָנָה וְאִם הַיְמִין וְאִשְׁמְאִילָה", ועל כן יצא להילחם, תוך סיכון עצמי גבוה.
- רגישות לפרט. בסיומה של המלחמה כתוב "וַיָּשָׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הָשִׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם". ע"פ סדר החשיבות הייתה התורה צריכה לכאורה להקדים את הנשים והעם לרכוש, אולם סדר הניצולים משקף את הדאגה שהייתה בליבו של אברהם: תחילה דאג ללוט, שבגיננו יצא ללחימה, לאחר מכן לנשים, החלשות והמופקרות להתעללות ורק בסוף לגברים.
- תרומה וצדקה. אברהם נתן למלכי צדק, מלך שלם, בהיותו כהן, מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֵּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מִכָּל".
- סירובו לקבל מתנות. בתגובה להצעת מלך סדום, מרים אברהם את ידו ונשבע שלא יקח "מִחֹט וְעֵד שְׂרוֹךְ נֶעַל", הוא אסר על עצמו את הנכסים והשלל שהציע לו מלך סדום כשכר, כדי שלא יחשוב שאברהם קיבל מעשר, מתוך רצון לזכות ברכוש נוסף.
- קידוש ד'. בהרמת היד כלפי מעלה, הראה אברהם שהקב"ה הוא הנדיב האמיתי וממנו ראוי לקבל. אברהם הוסיף והראה כלפי הקב"ה שהוא בעל החסד וגם אם ירצו לתת לו מתנות, רק ממנו יקח ולא ממלך בשר ודם.
- דוגמא אישית. אברהם נתן למלך סדום את כל הרכוש, משום שרצה לשמש דוגמא אישית, שלא יחשבו שיצא למלחמה רק כדי לקבל את הרכוש שנפל בשבי, מעבר לסירובו ליהנות מממון של רשע.